

Mård

© Erik R. Lindström, Örnbo viltfakta 2007

Mården, eller skogsmården om man skall vara petig, var ett av nordiska pälsjägares främsta byten redan på stenåldern. Det visar danska fynd av mårdskallar med märken efter de flintknivar man använde för att flå kropparna. Samtidigt gör mårdens undanskymda levnadssätt att kännedomen om artens biologi mycket förblivit osäker. Den bästa källa man haft att tillgå har varit snöspårningar, och att tolka sådana är alltid vanskligt.

Metoderna för att samla in data om djurens liv har emellertid förbättrats under 1900-talet, och i skenet av nya uppgifter har man ofta fått överge gamla föreställningar. Här skall jag ta upp fyra "sanningar" om mården som modern forskning vänt upp och ned på eller åtminstone modifierat. Dessa är:

1. Mårdens parningstid infaller på senvintern.
2. Mården är först och främst en ekorrjägare.
3. Mården är knuten till gammal granskog.
4. Mårdarnas antal begränsas av tillgången på föda.

Den första "sanningen" är kanske också den svåraste att utrota. En beräkning utifrån födsel i april och normal tid för dräktighet säger att mårdarna borde para sig i februari. Vid den tiden kan man också observera spår i snön efter mårdar som gått två och två, doftmarkerat och på alla sätt verkat uppföra sig som vid parningsbestyr.

Att få till lyckade mårdparningar har givetvis varit av central betydelse för pälsuppfödare. Redan på 1930- och 40-talen kunde man visa att alla parningar, som leder till födda ungar, sker på sommaren. Det är då honorna löper och det är då hanarna har aktiva spermier i testiklarna. Det befruktade ägget utvecklas till en s.k. blastocyst och går därefter in i en viloperiod om ca. 7 månader. På senvintern fäster embryot i livmoderväggen och utecklingen återupptas.

Likafullt har mården sitt beteende på senvintern. Det går också att koppla till förhöjd produktion av hormoner hos djuren. Man kan undra vad beteendet egentligen har för funktion. Krävs det för att embryot skall gå ur sin dvala och fästa i livmoderväggen? Handlar det om uppgörelser om reviren; att köra ut ungdjur som blivit kvar över vintern etc.? En sak är dock säker: så länge senvinterbeteendet inte har fått någon rationell förklaring kommer

enstaka mårdspårare vara övertygade om att parningen sker då. Denna "sanning" hävdades t.ex. ännu i början av 1998 i STV:s naturprogram.

En vanlig uppfattning bland biologer i början av 1900-talet var att rovdjur och bytesdjur ofta har utvecklats två och två. Allt eftersom den ena blivit en bättre jägare hade den andra utvecklat effektivare försvarsmekanismer (kamouflagefärg, snabbhet o.s.v.); en sorts parvis kapprustning under evolutionens lopp således. När flera studier visade på ekorrems betydelse i mårdens diet togs paret mård-ekorre som exempel på djurarter med sådana intima utvecklingshistoriska band.

Idén om evolutionens kapprustning stämmer säkert på ett allmänt plan, men att en rovdjursart och en bytesart på våra breddgrader skulle vara så här tätt knutna till varandra är mer tveksamt. Samtidigt finns det ingen anledning att förringa eller betvivla de gamla auktoriteternas fältobservationer av djuren.

Nyare undersökningar av mårdens födoval har emellertid givit helt andra resultat. Man har mest funnit rester av sorkar och möss i undersökta spillningar och magar från mård. Detta bör tolkas så att mården är en s.k. opportunist; den tar vad som bjuds inom rätt breda ramar. Men man kan heller inte förneka att mården har en förmåga att klättra i träd som inget annat nordiskt rovdäggdjur. Den har därmed helt speciella möjligheter att utnyttja en god ekorrtilgång. Det är egentligen bara duvhöken som konkurrerar med den om det bytet.

Tillgången på ekorre anses allmänt ha varit bättre förr. Då var det kanske inte underligt om man uppfattade mården som en ekorrspécialist. De gammelskogar som fanns för 100 år sedan gav troligen också mården större möjligheter till ekorrjakt än idag.

Just skogens utseende är central i nästa "sanning". När debatten om skogsbrukets kalhyggen blossade upp på 1970-talet såg man sig om efter lämpliga s.k. "indikatorarter" vars förekomst skulle tyda på en rimligt naturlig miljö. Djuren i fråga skulle vara bundna till opåverkade äldre stadier i skogens utveckling. En art, som diskuterades, var skogsmården. På flera håll i Norden hade spåringsstudier visat att mården förekom oftare i gammal granskog än i andra naturtyper. Detta tolkades som att den hyste en förkärlek till denna miljö och kanske rent av var knuten till den på ett eller annat sätt.

I början av 80-talet drog rävskaabben över landet. I dess spår blomstrade mårdstammarna som aldrig förr. Antalet mårdar ökade nästan explosionsartat. Nu började mården också uppträda på helt nya ställen, t.ex. i isolerade skogsöar på Uppsalaslätten. Tillgången på

vidsträckta orörda barrskogar tycktes inte längre vara någon absolut nödvändighet för förekomst av mård.

Egentligen borde inte detta ha förvånat någon. Mården trivs alldeles utmärkt i Mellaneuropas lövskogar. Likaså fanns det skogsmård här i landet under 6.000 år innan granen spred sig över landet. Då utgjordes skogarna av lövträd med inblandad tall.

Senare års radiospårningar av mård i Sverige och Norge säger oss att mården väljer områden, som erbjuder föda och skydd. Detta finner den i gammal barrskog, men den kan även utnyttja andra områden så länge dess grundkrav är tillgodosedda. Däremot tycks den aktivt undvika helt kala ytor. Att man finner mer mård i områden med mycket orörd skog (vilket man gör), kanske beror på att räven inte trivs där .

Just räven har visat sig ha en speciell betydelse för mården och för den sista "sanningen". När mårdarna ökade i antal allteftersom rävskabben drog över Skandinavien, låg det nära till hands att anta att detta berodde på minskad konkurrens om maten. Men mård och räv äter inte riktigt samma föda. Bland sorkarna tar räven främst de större åkersorkarna, som finns på hyggen och annan gräsklädd mark. Mården nöjer sig med skogssork, som förekommer i mer sluten skog. Om det rört sig om minskad konkurrens borde mårdarna nu ha gått ut på hyggerna och börjat äta åkersork. Våra spårningar och dietanalyser på Grimso forskningsområde visade att så inte var fallet.

En alternativ förklaring var att räven helt enkelt hållit efter mårdarna. En beräkning utifrån antal rävar, antal mårdar och mårdstammens ökning på forskningsområdet under 80-talet gav resultatet, att det hade räckt om var 18:e räv tagit en mård om året för att hålla mårdstammen i schack före skabben!

För att få veta om räven överhuvud var att räkna med som orsak till mårdars död, gjorde vi ett upprop bl.a. i jaktpressen. Totalt rapporterades 16 rävdödade mårdar. Det var fem mårdar man hade funnit med märken efter rävtänder genom pälsen; sex spårningar av själva jakten; två fall där man kommit på en räv med en varm, nydödad mård i käftan och tre fall utan närmare beskrivning.

Man kan vidare se till de 26 mårdar, som försågs med radiosändare i Sverige och Norge 1987 - 1991. Två av dem dödades av räv medan sändaren fungerade. Det kan också uttryckas som att ungefär var tionde mård togs av räv varje år. Nu måste man betona att materialet är mycket litet, trots att det är från tre sammanslagna forskningsprojekt.

En försiktig slutsats var att man inte kunde utesluta att räven hållit nere mårdstammen före skabben. Då borde mårdarna rimligtvis åter minska i antal allt eftersom rävarna åter-

hämtade sig efter skabbepizootin. Detta var också vad som skedde under början av 90-talet.

Idag står vi således med mårdar, som löper på sommaren; är opportunistiska jägare; mycket väl kan förekomma i andra naturtyper än gammal granskog och vars antal begränsas av rävpredation. Att gamla "sanningar" omprövas på det här sättet är en naturlig del av sund vetenskap. Så kommer det att vara så länge de allmänna ekologiska teorierna liksom de specifika metoderna för att studera djuren utvecklas. Båda bidrar till att man kan betrakta djuren ur nya synvinklar.